

ԼԻԱՆԱ ՍԱՆԹՐՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

**ԳՈՒՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌԱԿԱՆ ՀԱՃԱԽԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՇՐՋԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Գունանունները զգայական-տեսողական ընկալումների նշաններ են, որոնք ցույց են տալիս տեսանելիության չափը, գույները և գույների արտահայտման աստիճանը՝ երբեմն դրանց կիրառման սահմանափակումներով (լրացուցիչ իմաստներով):

Գ. Ջահուկյանը լեզվի բառային կազմի գունային համակարգի մեջ տարբերակում է «միջուկ» և «եզրային անդամներ» հասկացությունները¹: Գունանունների միջուկը կազմում են իմաստային տեսակետից անկախ արմատական ածականները. դրանց գունային նշանակությունն առաջնային է և չի բնորոշվում այլ գունանիշ ածականների միջոցով:

Գունային ենթադաշտի եզրային անդամները ստորադասվում են միջուկին. դրանք միմյանց նկատմամբ կազմում են հոմանշային շարքեր, որոնց իմաստները սահմանափակվում են գերադաս անդամի՝ միջուկի միջոցով:

Միջուկ գունանունները, գունային որոշակի հատկանիշ արտահայտելուց բացի, բովանդակում են նույնքան որոշակի փոխաբերական հասկացություններ՝ պայմանավորված մի շարք հանգամանքներով: Փոխաբերական իմաստով դրանք հանդես են գալիս իբրև խորհրդանիշներ. սև-ը՝ տխրության, սգո, աղետի, սպիտակ-ը՝ անմեղության, արդարացիության, մաքրության, կանաչ-ը՝ ջախելության, թարմության, անարգելության, կապույտ-ը՝ ցնորական անիրական տեսիլքի, կարմիր-ը՝ արյունահեղության, սպանդի, պայքարի, արգելքի, երջանկության և այլն:

Այդպիսի գունանունների համապատասխան իմաստներն էլ պայմանավորում են թե՛ նրանց ձևաբանական արժեքները և թե՛ դրանց իրացումը կառույցի ներսում:

Արդի հայերենում բավականին տարածված են գունանուններով շրջասությունները, որոնցում գունանուն բաղադրիչը հանդես է գալիս ինչպես ուղղակի, այնպես էլ փոխաբերական իմաստով:

Քանի որ ժամանակակից հայերենի շրջասությունների համեմատաբար ամբողջական համակարգը ներկայացված է Պ. Բեդիրյանի «Հայերենի շրջասությունների բառարան»² աշխատության մեջ, ուստի ուսումնասիրության հիմք ենք ընդունել հիշյալ աշխատությունը և ստորև բերվող տվյալները ներկայացնում ենք ըստ այդ բառարանի:

Քննությունից պարզվում է, որ շրջասությունների կազմում առավել հաճախադեպ են սև (համապատասխանաբար 39 շրջասույթ), կանաչ (39), սպիտակ (24), կարմիր (21), կապույտ (15, որոնցից 4-ը զուգահեռ ունեն երկնագույն-ով տարբերակներ), ճերմակ (8), դեղին (7), ոսկե (7), դարչնա-

¹ Տե՛ս Գ. Ջահուկյան, ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Երևան, 1989, էջ 96:

² Պ. Բեդիրյան, Հայերեն շրջասությունների բառարան, Երկրորդ, վերամշակված ու լրացված հրատարակություն, Երևան, 2006:

գույն (5), երկնագույն (5, որոնցից 3-ն ունեն կապույտ գունամուկով գու-
գահեռներ), գորշ (3), վարդագույն (3), խարտյաշ (2), շագանակագույն (2),
ծիրանի (1), նարնջագույն (1), սրճագույն (1):

Թվով երեք շրջասույթ կազմված է կանաչ-կարմիր, մեկը՝ սև-սպիտակ
հակադրություններով:

Ներկայացնենք այդ շրջասույթները:

Անտառի սև սոխակ-ազռավ

սև ազռավ (կառեթ) (պատմ.)՝ կալանավորների փակ կառք կամ մեքենա
սև աղամանդ՝ Լեոնտինա Փրայս (սևամորթ երգչուհի)

սև աշխարհամաս (մայրցամաք)-Աֆրիկա

սև ապրանք-ստրուկ (վաճառվող, առավ. սևամորթ)

սև բիզնես- մաքսանենգություն

սև բյուջե-ռազմական ծախսեր

սև գետը գալ տանել (ժող.)՝ մահվան հասցնելու չափ մեծ աղետ լինել

սև գլուխ (հնց.)-հոգևորական

սև երկիր- ածխահանքերի շրջան

սև թուղթ՝ պատերազմում զոհված լինելու ծանուցագիր

սև խորշ՝ նյութի գերհոծ խտություն

սև կապել- սուգ անել

սև հարայ (ժող.)՝ մահվան լուր

սև հաց- մետաղի ջարդոն

սև (հզվդ. խավար) հող- գերեզման

սև հողը դնել/ սև հողին տալ- թաղել

սև հողի գրկում հանգչել/ սև հողը մտնել- մեռնել

սև հողի մեջ- գերեզմանում

սև ծիւղն ջուր տալ (արևմտ. ժող.)՝ փայտածուխը ջրել

սև մահ-ական

սև մարգարիտ- ա. Պելե, բ. Բիլ Յիդոն

սև մարդ- դատական քննիչ

սև շապիկավոր- իտալացի ֆաշիստ

սև շեթան-ԱՄՆ

սև ոսկի- ա. նավթ, բ. քարածուխ

սև ոսկու հերոս- խոշոր նավթարդյունաբերող

սև ջուր 1- գլաուկոմա

սև ջուր 2 (ժող., արևմտ.)- սուրճ

սև սքեմավոր- հոգևորական

սև վեղարավոր- հոգևորական

սև վեպ- ցեղապաշտական (ռասիստական) ստեղծագործություն

սև տեռոր- հետադիմական, ֆաշիստական ջարդ (հակառակորդների)

սև ցավ- ժանտախտ

սև ցելերի սերմնացան- Բակունց

սև փոս- գերեզման

սև քաղաք (պատմ.)- նավթարդյունաբերողների թաղամաս (Բաքվում)

սև քար- վանք

երկրորդ սև ոսկի- խավիար

կանաչ աչքերով ճիվաղ- խանդ

կանաչ արտադրամաս- ապրանքային բուսաբուծություն

կանաչ բարեկամ- բնություն

կանաչ բերետներ- ԱՄՆ-ի ափհանման ուժեր
 կանաչ բերքահավաք- անասնակերի ամբարում
 կանաչ բժշկություն- բուսաբուժություն
 կանաչ գորգ- բուսածածկույթ
 կանաչ դաշտ- ա. ֆուտբոլի դաշտ, բ. ֆուտբոլ
 կանաչ դատախազ- անտառը որպես կալանավորների փախստավայր
 կանաչ դատախազին հանձնվել- կալանավայրից փախչել
 կանաչ դեղատու- դեղաբույսեր (հվք.)
 կանաչ եվրոպա (պատմ.)- «Ընդհանուր շուկայի» երկրների միացյալ
 գյուղատնտեսություն
 կանաչ երկիր- Գրենլանդիա
 կանաչ զգեստ- կանաչություն, կանաչապատություն
 կանաչ զգեստ հագցնել/ կանաչ հագցնել- կանաչապատել
 կանաչ թատրոն- խաղադաշտի վրա ներկայացում
 կանաչ թորքեր- ջունգլիներ, անտառներ
 կանաչ թուղթ- դուլար
 կանաչ թույն- ոգելից խմիչք
 կանաչ կաթ- քլորելայի (կանաչուկի) սուսպենդիա
 կանաչ կղզի 1- Շրի Լանկա (Ցեյլոն)
 կանաչ կղզի 2- Իռլանդիա
 կանաչ կղզյակ (կղզի)- օազիս
 կանաչ հագնել- տերևակալել
 կանաչ համազգեստավոր- սահմանապահ
 կանաչ հեղափոխություն- գյուղատնտեսության կտրուկ զարգացում
 կանաչ հրեշ- գինեմոլություն
 կանաչ մայրցամաք (աշխարհամաս)- Ավստրալիա
 կանաչ մոնդիրներ- գինվորականներ (Ճապոնացի)
 կանաչ շինարարություն- կանաչապատում
 կանաչ ոսկի- թեյ (բույսը)
 կանաչ սատանա- դուլար
 կանաչ սարսափ- օղի
 կանաչ սեղան 1- թղթախաղ
 կանաչ սեղան 2- սեղանի թենիս
 կանաչ սեղան/ներ/ի սիրահար- խաղամուլ, թղթամուլ
 կանաչ օձ 1- ոգելից խմիչք
 կանաչ օձ 2- դուլար
 կանաչ օձ 3- հոգին կրծող չար ուժ
 մարդու սպիտակ թշնամի- ա. շաքար, բ. աղ
 սպիտակ բլեթ (տոմս) (խսկց., պատմ.)- ռազմաճակատ մեկնելուց
 ազատվելու փաստաթուղթ
 սպիտակ ածուխ- ջուր (որպես էլեկտրականության աղբյուր)
 սպիտակ ակացիաների երկիր- Յունգարիա
 սպիտակ արևի զավակ- յակուտ
 սպիտակ արջերի երկիր- Սիբիր
 սպիտակ գաղութ- Օլսթեր (Յուլսիսային Իռլանդիայում)
 սպիտակ գերեվաճառություն- սպիտակամորթների (զաղտնի) վաճառք
 սպիտակ դրոշ պարզել- հանձնվել, անձնատուր լինել
 սպիտակ խալաթավոր- բժիշկ, բուժաշխատող,

սպիտակ մահ (թույն)- թմրանյութ, թմրադեղ
 սպիտակ մայրցամաք- Անտարկտիդա
 սպիտակ նետ- Ալֆրեդո դի Ստեֆանո
 սպիտակ (արևմտ. ծերմակ) ոսկի 1- պլատին
 սպիտակ ոսկի 2- ա. բամբակ, բ. հզվդպ. շաքար
 սպիտակ (արևմտ. ծերմակ) ջարդ (եղեռն)- ծուլում
 սպիտակ (արևմտ. ծերմակ) սավան (վերմակ, գորգ)/(արևմտ. հզվդպ.)
 ծերմակ վրան- ձյան ծածկույթ

սպիտակ պատանք հագնել- ծյունով ծածկվել
 սպիտակ վար- ծյունապաշտպան ցանցի ստեղծում
 սպիտակ տան տեր- ԱՄՆ-ի նախագահ
 սպիտակ տան տիրուհի- ԱՄՆ-ի նախագահի կինը
 սպիտակ տեռոր- հակահեղափոխականների կազմակերպած ջարդ
 սպիտակ (հզվդպ. անարյուն) ցեղասպանություն (եղեռն)- բռնաձուլում,
 ազգաթափում

սպիտակ փոշի- թմրադեղ
 սպիտակ օձիքավոր- գրասենյակի պաշտոնյա
 կարմիր արև- Վլադիմիր մեծ իշխան
 կարմիր գազան- Համիդ 2-րդ
 կարմիր գեներալ (պատմ.)- Վլադիմիր Ջախնով
 կարմիր գիծ (հնգ.)- ԽՍՀՄ սահման
 կարմիր թանաք- գրաքննություն, գրաքննիչ
 կարմիր լապտերների թաղամաս- անառականոցների շարք
 կարմիր կայսրուհի- Եկատերինա 2-րդ
 կարմիր հանրապետական (պատմ.)- Փամբետա
 կարմիր հունձ- կոտորած, արյունահեղություն
 կարմիր մայրաքաղաք (պատմ.)- Մոսկվա
 կարմիր մոլորակ- Մարս (Հրատ)
 կարմիր շապիկավորներ- Գարիբալդիի ուժերը
 կարմիր ոսկի- տուֆ
 կարմիր ջարդ- զանգվածային արյունահեղություն
 կարմիր ջուր- գինի
 կարմիր սատանա- ԽՍՀՄ (վարչակարգը)
 կարմիր սուլթան- Համիդ 2-րդ
 կարմիր տեռոր- նախահեղափոխական ջարդ
 կարմիր ուրվական- մարքսիզմ, Մարքսի ուսմունք
 կարմիր քաղաք- Երուսաղեմ
 կարմիր օձ- գինի
 կապույտ ածուխ- քամի (որպես էլեկտրաէներգիայի աղբյուր)
 կապույտ (երկնագույն) արյուն- ազնվական ծագում
 կապույտ եթեր- հեռուստատեսություն
 կապույտ երակ- ջրանցք, գետ
 կապույտ (երկնագույն) էկրան- հեռուստատեսություն, հեռուստացույց
 կապույտ ծաղկի երկիր- Գերմանիա
 կապույտ համազգեստով մարդիկ (համազգեստավորներ)- միլիցիոներներ,
 միլիցիա

կապույտ (երկնագույն) հրեշտակ- Մառլեն Դիթրիխ
 կապույտ մայրցամաք- Խաղաղ օվկիանոս

կապույտ մունդիր- ժանդարմ, ոստիկան
 կապույտ շապիկավոր (ժող., հնգ.)- գլուխ շաքար
 կապույտ ոսկի- ջուր (որպես էլեկտրաէներգիայի աղբյուր)
 կապույտ (երկնագույն) սաղավարտներ (սաղավարտակիրներ)- ՄԱԿ-ի
 խաղաղարարներ
 կապույտ օձիքավոր- ֆիզիկական աշխատավոր (Ամերիկայի)
 հավերժական կապույտ- երկինք
 ճերմակ աղջիկ (հնգ.)- մածուն
 ճերմակ արյունահեղություն (արևմտ.)- արտագաղթ
 ճերմակ գիշեր (արևմտ.)- անքուն տքնանք
 ճերմակի վրա սև դնել (արևմտ.)- գրել, շարադրել
 ճերմակ հեղափոխություն (արևմտ.)- անարյուն քաղաքական հեղաշրջում
 ճերմակ (հզվդ. արծաթյա) պաստառ- կինո
 ճերմակ ջուր (արևմտ.)- օդի
 ճերմակ օձիքներ-բարձր կուլտուրական միջավայր
 դեղին ագրեսոր-անապատ
 դեղին դև (հնգ.)- իմպերիալիստական կապիտալ, նրա տիրապետությունը
 դեղին կայսր- խուլանդի
 դեղին մետաղ- ոսկի (փխբ. փող)
 դեղին ջարդ- մշակութային արժեքների վաճառք
 դեղին սատանայի թագավորություն (երկիր) (հնգ.)- կապիտալի
 տիրապետություն
 դեղին տուն- հոգեբուժարան
 ոսկե կենսահեղուկ- թեյ
 ոսկե հորթի երկրպագու- փողամոլ
 ոսկե հորթին երկրպագել- մոլեռանդորեն փողի հետամուտ լինել
 ոսկե մեկտար- մեղր
 ոսկե քաղաք- ա. Երուսաղեմ, բ. Բաքու (հնգ.)
 ոսկե բիլագուկ- արհեստ
 ոսկե երիտասարդություն- հղփացած երիտասարդություն
 դարչնագույն ժամտախտ- ֆաշիզմ
 դարչնագույն խոց- ֆաշիստամետ ծավալվող շարժում
 դարչնագույն ոսկի- այրվող թերթաքար
 դարչնագույն ոսկու երկրամաս- Կոխտլա-Յարվե (Էստոնիայում)
 դարչնագույն տարիներ (պատմ.)- Հիտլերյան տիրապետության շրջան
 (Գերմանիայում)
 երկնագույն (կապույտ) երթուղի(ներ)- ավիաուղիներ
 երկնագույն ժամանակաշրջան- երիտասարդ տարիք
 երկնագույն (կապույտ) ճեպընթաց- մետրո
 երկնագույն (կապույտ) վառելիք- գազ
 երկրագնդի երկնագույն աչքեր- լճեր
 գորշ կարդինալ (գալլ.)- դավադրություն նյութող
 գորշ հսկա- փիղ
 գորշ վերարկունով մարդիկ- ԿՀՎ-ի գործակալներ
 վարդագույն սեր- լեսբուականություն
 վարդագույն տուֆի երկիր- Արթիկ
 վարդագույն քաղաք- Երևան
 խարտյաշ աստղ- Մառլեն Դիթրիխ

խարտյաշ բոր- ժանգ
 շագանակագույն թզուկներ- աստղաբույլ
 շագանակագույն ոսկի- թերթաքար
 ծիրանի գոտի- ծիածան
 մարնջագույն գնդակ- գնդակով մականախաղ
 սրճագույն գերեվարություն- գունամորթների (գաղտնի) վաճառք
 կանաչ-կարմիր (ժող.)- ծիածան
 մեկի կանաչ-կարմիրը կապել (ժող.)- ամուսնացնել
 կանաչ և կարմիր մարոտ (ժող.)- պսակ (պսակադրություն)
 սև-սպիտակ վանդակներ- շախմատ

Ինչպես երևում է բերված ցանկից, միջուկային գունանունները գերակշիռ թիվ են կազմում եզրային անդամների համեմատ: Ջուգահեռ կիրառությամբ հանդես են գալիս կապույտ-երկնագույն, դեղին-ոսկե-խարտյաշ, դարչնագույն-շագանակագույն-սրճագույն, սպիտակ-ճերմակ գունանունները:

Այսպիսով՝ գունանունների ուղղակի և վերաիմաստավորված գործածությունը տարբեր հիմունքներով թույլ է տալիս մեծաթիվ շրջասություններ կազմել արդի հայերենում, ինչն էլ նպաստում է պատկերավոր և բազմազան խոսքի կազմությանը:

РЕЗЮМЕ

Функциональная частота употребления названий цветов в армянских идиомах

Лиана Сантрян

Названия цветов—это знаки чувствительно-визуальных вос-приятий, кото-рые определяют размеры визуальности, цвета и степень выражения цветов.

Различаются понятия “ядро” и “маргинальные члены” цветовой системы.

Исследование армянских идиом показывает, что названия цветов имеют разные частоты употребления: так например черный встречается в 39-и слу-чаях, зеленый- в 39-и, белый- в 24-х, красный- в 21-ом, синий- в 15-и, снежно-белый- в 8-и, желтый- в 7-и, золотой- в 7-и, коричневый- в 5-и, гол-убой-в 5-и, серый- в 3-х, русский- в 3-х, каштановый- в 2-х, пурпурный- в 1-ом, оранжевый- в 1-ом, кофейный- в 1-ом.

SUMMARY

The Functional Frequency of Colour Names in Armenian Idioms

Liana Santryan

Colour names are signs of sensitive visual perceptions which define the size of visuality, colour and degree of colour expression.

The concepts “core” and “marginal members” of colour system are distinguished.

The research of Armenian idioms shows that colour names have different frequency of usage. For example black is used in 39 cases, green in 39, white in 24, red in 21, blue in 15, snow white in 8, yellow in 7, gold in 7, brown in 5, azure in 3, chestnut in 2, purple in 1, orange in 1, coffee-coloured in 1.